

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО

У статті на основі архівних джерел та друкованих матеріалів досліджено діяльність Б. Лепкого, співробітника товариства “Просвіта”.

Головними напрямками своєї діяльності Богдан Сильвестрович Лепкий вважав письменництво та науку, що найяскравіше могли виявити самобутність української культури, тим самим пробудити національні почуття і виховати національну свідомість українців. Водночас митець брав безпосередню участь у громадсько-суспільному житті українського загалу кінця XIX – першої половини XX ст.

Окреслюючи місце Богдана Лепкого в національно-державному відродженні, не можна оминати тісної співпраці митця з “Просвітою”. Багатогранна діяльність письменника, як активного члена товариства, не стала досі предметом окремого дослідження. У монографії “Богдан Лепкий” авторка статті розглянула окремі аспекти співробітництва діяча з організацією галицьких українців [1]. Вперше до цієї проблеми звернувся учасник тих подій З. Кузеля у спогадах про Б. Лепкого [2]. Сучасні дослідники у працях, присвячених діяльності “Просвіти”, лише фрагментарно зверталися до постаті Б. Лепкого, тому основним завданням нашої студії є введення до наукового обігу архівних документів і друкованих матеріалів, що висвітлюють різнобічну діяльність Б. Лепкого впродовж 1894–1941 рр., аналіз напрямків співпраці діяча з товариством у цей період.

У кінці XIX ст. активним членом “Просвіти” був батько письменника, о. Сильвестр Лепкий, котрий заохотив сина до роботи на народній ниві. Як згадував Зенон Кузеля, Богдан Лепкий, навчаючись у Львівському університеті, брав участь у впорядкуванні бібліотеки “Просвіти” разом з І. Белеєм [2, с. 35]. Відтоді культурно-громадська діяльність митця, зокрема його літературна спадщина, тісно переплелися зі здобутками товариства у національно-духовній історії України.

Так, дружні взаємини І. Белея, тоді редактора газети “Діло”, з молодим письменником сприяли появі друком першого прозового твору Б. Лепкого. У коментарях до “Писань” митець зазначав: “Перше оповідання, яке я написав, називалося “Шумка”. Я тоді був студентом філософії у Львові, помагав Іванові Белеєві порядкувати бібліотеку “Просвіти” і передав йому цей першотвір до прочитання. Він помістив “Шумку” в одному з фейлетонів “Діла” і таким чином заохотив мене до дальшої літературної праці. Була це чисто моральна понука, бо про гонорар я тоді й не думав.

За “Шумкою” пішло “На палеті” (чотири поезії в прозі), довше оповідання “В лісі” і цілком довге, котрого імені не тямлю (мабуть, “Дивак”) [3, с. 457].

У примітках до ювілейного двотомника письменник також зауважував, що примірники “Діла” не зберігав, тому перелічені твори не було передруковано у жодному збірнику прози [4, с. 375]. Водночас митець сам дезінформував лепкознавців, вказавши, що “Шумка” вийшла друком у 1895 р., і помилку було продубльовано в дослідженнях літературної спадщини письменника, хоча насправді ця подія мала місце роком раніше. З “Шумкою” український читач вперше познайомився на сторінках щоденника у числі 95 від 21 березня 1894 р.

Прихильний до молодого автора І. Белей опублікував на сторінках газети “Діло” й оповідання “Дивак” (1898) про маляра Михайла Троцького. Прототипом головного героя став живописець Стоцький, що жив у Бережанах неподалік помешкання автора [3, с. 457]. Варто зауважити, що згадана творчість митця тільки починає входити в наше духовне життя, оскільки лише в 2007 р. побачило світ видання невідомої спадщини подвижника національно-культурного відродження [5]. (У книгу ввійшли, водночас, поезії й оповідання Б. Лепкого, надруковані в просвітянських часописах 20-х рр. XX ст. – Н.Б.).

Товариство “Просвіта” пропагувало українську культуру не тільки в Східній Галичині, а й за межами краю. В цьому контексті надзвичайно яскравою сторінкою в історії організації записалася діяльність Богдана Лепкого як “амбасадора” українства в Польщі. Викладаючи в Ягеллонському університеті українську мову та літературу, діяч не згубився у чужеземному довіллі. Переїхавши у Краків восени 1899 р., митець активно включився у культурне та громадсько-суспільне життя співвітчизників, осередком якого була філія “Просвіти” (1894). Разом з дружиною він став активним членом товариства, упродовж свого побуту сумлінно виконував обов’язки заступника голови Краківської філії: весь вільний час присвячував об’єднанню членів товариства у спільній роботі для української справи. Як згадував О. Луцький, незважаючи на важку викладацьку роботу, діяч “пильно й радо відвідував “Просвіту”, співав у її хорі, – як було треба навіть грав там з нецікавими урядовцями нецікавого “преферанса” [6, с. 104].

За ініціативою Б. Лепкого проводилися постійні літературні вечори, на яких він виступав з доповідями про українську культуру. Митець ввів традицію щорічних Шевченківських академій, проводив роботу з молоддю, організовував дні “Просвіти” та інші. важливі масові заходи [7, арк. 9–10; 8, с. 119], тобто став організатором культурного життя української колонії Кракова.

Водночас Б. Лепкий плідно співпрацював з матірною “Просвітою” у Львові, яка часто запрошувала митця виступити з промовами та декламаціями на святкуваннях ювілеїв провідних діячів українського відродження – Т. Шевченка, М. Шашкевича, М. Лисенка, – на вічах, фестинах та маніфестаціях, що проводились у краї з метою національного освідомлення широких мас суспільства.

На початку ХХ ст. Б. Лепкий активно поборював будь-які прояви москофільства, що мало в той час сприятливі умови для закріплення своїх антиукраїнських позицій. Завдяки його зусиллям Краківська філія позбулася проросійських тенденцій серед тамтешнього українства. Вихований на народовських ідеях, Б. Лепкий став на чолі “Просвіти” з метою об’єднати всіх, хто визнавав себе українцем. У листі до К. Студинського митець писав: “...Навіть у нас, в Кракові, кишить. Ту, як знаєте, було царство тьми. Кацапня процвітала. Від року взялися люди її проганяти. Але іде тяжко, навіть дуже тяжко” [9, арк. 39–40]. В іншому – читаємо про краківські події, що були яскравим відгуком політичної боротьби в Галичині, наступне: “В житю нашім товариськім ничо нового. В читальні побилисьмо Кацапів, держимо відчити, в надії об’єднати всіляких вольних і ремісників, що звільна стягаються і признаються до Руси” [9, арк. 8]. Письменник погоджувався з думкою, що на чужині слід обстоювати позицію згоди та співпраці між усіма партійними групами. Та це, однак, не означало, що слід дозволити зробити з товариства “Просвіта” “фабрику, на якій виробляться свідомі москофіли” [9, арк. 39–40]. Саме завдяки активній боротьбі Б. Лепкого з москофільством Краківська філія перетворилася на центр формування національної самосвідомості українців у Галичині.

Окресленій меті була підпорядкована й письменницька діяльність Б. Лепкого, що посіла вагоме місце у видавничій діяльності “Просвіти”, зокрема на сторінках календарів, що користувалися незмінним успіхом загалом. Велика заслуга в останньому належала творам митця, які друкували у щорічниках упродовж багатьох років. Так, у бібліографічному покажчику “Видання “Просвіт” Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939)” зазначено, що перший лепківський вірш “В світ за очі!”, присвячений гострій проблемі того часу – еміграції селян – з’явився в Ілюстрованому народному календарі товариства “Просвіта” за 1897 рік. У виданнях наступних років був широко представлений Б. Лепкий як поет та прозаїк. Наприклад, за 1899 р. надруковано поезію “Хлопське серце” (переклад з М. Конопніцької); за 1906 р. – вірш “До ясних зір!”; за 1908 р. – “Моя любов”; за 1911 р. – “З сумних часів”; за 1914 р. – “Батуринські руїни”; за 1916 р. – “Чи то буря, чи то грім”, “Стоять коні”, “Пісня Січових Стрільців”, “Я бачила тебе у бою”, “Лист Катрусі”, “Рожа”, “Думки”; за 1918 р. – “Вставай”, “Дзвони”; за 1926 р. – нариси “Осип Маковей”, “Принісі!”, поезії “Весною”, “Молитва”, “Сон”, “Ночі зорянії...”; за 1929 р. – “Розмови” (уривок з повісті “Полтава”); за 1930 р. – “Пригодяться” (уривок з повісті “Орлик”); за 1935 р. – оповідання “Блудний син” та вірш “Під новий рік” [10, с. 20–245].

Твори митця водночас публікували у збірниках, що виходили “коштом і заходом” товариства. Наприклад, видання п. н. “Воскресла Україна” (Львів, 1907; наклад – 14000 примірників) містило оповідання Б. Лепкого “За що?”, до збірки “Як воювали запорожці?” (Львів, 1908; наклад – 17000 примірників) ввійшов прозовий твір “Вона не з тих” [10, с. 20–245].

Як письменник і вчений Богдан Лепкий активно співпрацював із матірною “Просвітою” у виданні популярних книжечок для найширших мас українського суспільства. Так, на замовлення “Просвіти” митець написав на поч. ХХ ст. низку художніх творів та науково-популярних нарисів, що з’явилися заходом товариства: “На послуханє до Відня” (Львів, 1902; наклад – 10000 примір.), “В глухім куті” (Львів, 1903; наклад – 10000 примір.), “Донька і мати або не протився науці!” (Львів, 1904; наклад – 10000 примір.), “Чекає нас велика річ” (Відень, 1916; наклад – 3000 прим.). З метою вшанування пам’яті Т. Шевченка “Просвіта” видала твори Б. Лепкого “Про жите великого поета Тараса Шевченка” (Львів, 1911; наклад – 20000 примірників), “Про Шевченків “Кобзар” (Львів, 1914; наклад – 14000 примірників), “В Тарасові роковини” (Відень, 1915; наклад – 3000 примірників) [10, с. 20–245].

Товариство “Просвіта” популяризувало й поширювало твори письменника після повернення його з Німеччини в 1926 р. У просвітнянських часописах “Життя і Знання” (1927–1939) та “Просвіта” (1936–1939), щорічних календарях систематично подавали інформацію про вихід з друку нових творів митця. В той же час, товариство видало власним накладом його збірку “Під ялинку” (Львів, 1930), історичні прозові твори митця: “Сотниківна. Історична картина з часів Виговського” (Львів, 1931), “Орли. Історичне оповідання з рр. 1734–1756” (Львів, 1934), “Каяла. Історичне оповідання з нагоди 750-ліття походу князя Ігоря Святославовича на половців 1185 р.” (Львів, 1935) [10, с. 200–245], що спричинилися до піднесення національної свідомості читачів.

У міжвоєнний період польська влада забороняла друкувати твори патріотичного спрямування відомих українських літераторів, в т.ч. і Богдана Лепкого. Окремі з них на сторінках календарів “Просвіти” були опубліковані з “білими плямами” – яскравим свідченням антиукраїнської діяльності

цензури. Як зазначив Ф. Погребенник, “у двадцяті роки, коли польські власті... почали наступ на українську культуру, ряд творів письменника патріотичного спрямування, надісланих до просвітніх видань, були конфісковані” [11, с. 11]. У 30-і рр. до переліку заборонених творів було віднесено “Кобзар” Т. Шевченка за редакцією Б. Лепкого, впорядковані ним перевидання “Історії України-Руси” М. Аркаса та “Чорної ради” П. Куліша [12, с. 787, 791, 803–804].

Незважаючи на утиски польської влади, товариство “Просвіта” підтримувало Б. Лепкого в його подвижницькій праці: публікувало спадщину митця, статті про нього, влаштовувало святкові урочистості з нагоди ювілеїв автора “Мазепи”. За свідченням І. Зуляка, твори письменника входили до обов’язкового переліку книг, що розсилались членам-передплатникам видань товариства і підлягали масовому поширенню серед загалу [13, с. 273]. Водночас їх використовували у сфері позашкільної освіти з метою виховання молоді, зокрема мова йде про підручник з історії української літератури п. н. “Наше письменство”. Окрім того, Головний відділ “Просвіти” рекомендував просвітнім осередкам з нагоди роковин смерті останнього запорозького кошового П. Калнишевського прочитати твір Б. Лепкого “Чекає нас велика річ” і відповідні розділи з історії України [13, с. 275].

У 1925 р. за визначні заслуги для української культури загальні збори товариства “Просвіта” одноголосно наділили Богдана Лепкого “гідністю почесного члена “Просвіти” [14, с. 169]. У зверненні Головного відділу товариства (від 9 січня 1926 р., Львів, Ч. 187/26) на адресу митця звучали слова: “При цій нагоді не можемо поминути нагоди, щоби не зложити Вам подяки за Ваші дотеперішні заслуги, привітати Вас з відзначенням, яким наділив Вас Загальний Збір Товариства з дня 25 грудня 1925 р. і прохати Вас, щоби й на далі мали на увазі наше Товариство та служили йому Вашою цінною радою і Вашою великою працею.

За півстоліття нащадки наші зрозуміють Твої слова – “Не схиляйте в діл Прапора” і тії золоті слова стануть Гімном народним.

За півстоліття нащадки наші будуть святкувати щороку збірне свято трьох Велетнів Тараса Шевченка, Івана Франка і Богдана Лепкого” [15].

У Центральному державному історичному архіві України у Львові зберігся лист-відповідь Б. Лепкого до товариства “Просвіта” з нагоди вручення грамоти. У ньому автор висловив свої погляди на історичне значення “Просвіти”, яка “є основою кожного культурного народу і чим сильніша та основа, тим кріпше стоїть народна будівля, тим менше вона боїться катастроф. Дай боже, щоб суспільність наша зрозуміла це і не щадила моральної і матеріальної допомоги “Просвіти” [16, арк. 38]. На думку митця, “Просвіта” займає особливе становище у суспільстві, вона “стоїть вище партій, вище всяких політичних і суспільних угруповань,... вона наше спільне добро, котре цінити і котрим дорожити повинен усякий українець” [16, арк. 39]. Лист закінчувався словами, що свідчили про усвідомлення митцем свого обов’язку перед народом: “Як письменник, котрого весь маєток “перо”, я готов тим пером служити “Просвіти” і обіцяю не відхилитися від праці, котру вона для мене призначить. Ще раз дякую за цінне, почесне і незаслужене відзначення” [16, арк. 39].

Обрання Б. Лепкого почесним членом Товариства було визнанням самовідданої праці діяча на ниві просвіти українського загалу, адже цим званням вшановували лише найвидатніших просвітян за їх особливо вагомий особистий внесок у духовне й національне відродження українського народу, сприяння Проводу Товариства в організаційній розбудові “Просвіти”, поліпшенні її діяльності.

У 1932 р. з нагоди 60-ліття Богдана Лепкого матірня “Просвіта” у Львові та її Краківська філія широко відзначили довголітню громадсько-культурну працю діяча. Так, у Кракові в будинку “Просвіти” була влаштована виставка малярських робіт ювіляра та молодих мистців [17, арк. 4], проведена святкова академія, на яку прибули просвітяни зі Львова на чолі з заступником голови “Просвіти” В. Мудрим [18, с. 1], тоді редактором часопису “Новий час”. Згодом на сторінках видання з’явилось повідомлення про пошанування ювіляра в Кракові. Окрема варто згадати про друк накладом “Просвіти” поштової листівки з портретом письменника – автора “Мазепи”, “прихід” з продажу якої “призначений на дар Ювілята” [19].

Співпраця Б. Лепкого з “Просвітою” була вагомим внеском діяча у національно-культурне відродження українців ХХ століття. Багатогранний доробок митця спричинився до виховання свідомих патріотів, до популяризації української національної ідеї серед підростаючого покоління зокрема.

Список використаних джерел

1. Білик Н. Богдан Лепкий: життя і діяльність. – Тернопіль: Джура, 2007. – 172 с.
2. Богдан Лепкий. Біографічний нарис, написав Зенон Кузеля // Золота Липа. Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами. Зладив Зенон Кузеля. – Берлін: Українське Слово, 1924. – С. 9–89.
3. Лепкий Б. Писання: Твори в 2 т. – Т. 2: Проза. – Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1922. (Тут і надалі цитати подаємо за правилами сучасної орфографії та пунктуації зі збереженням особливостей, притаманних українській мові доби Б. Лепкого. – Авт.).
4. Лепкий Б. Писання: Твори в 2 т. – Т. 1: Поезія. – Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1922.
5. Лепкий Б. Вибрані твори. У 2 т. / Упорядкув. та передм.

Н. І. Білик, Н. І. Гавдиди. прим. Н. І. Білик. К.: Смолоскип, 2007. – Т. 1. – 604 с. 6. Луцький О. Богдан Лепкий у Кракові // Золота Липа. – Берлін: Українське Слово, 1924. – С. 102–107. 7. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА у Львові) – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр.234. 8. Лиса Н. Богдан Лепкий у контексті українсько-польських відносин // Українська еміграція в історії та літературі. М-ли міжнародної наукової конференції (18–20 вересня 1996 р.). – Тернопіль. – 1996. – С. 119–125. 9. ЦДІА у Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 334. 10. Видання “Просвіт” Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939): Бібліографічний покажчик. – К.: Абрис, 1996. – 248 с. 11. Погребенник Ф. Визначний письменник-просвітянин (До 125-річчя від дня народження Богдана Лепкого) // Слово “Просвіти”. – 1997. – Листопад. – С. 11. 12. Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). – Тернопіль: Воля, 2005. – 946 с. 13. Зуляк І. Б. Лепкий і “Просвіта” // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого. М-ли міжнародної наукової конференції (2–3 листопада 2007 р.). –Тернопіль: Рада, 2007. – С. 273–276. 14. “За працю для народу”. (Нові почесні члени товариства “Просвіта”) // Календар товариства “Просвіта” на 1927 рік. – Львів: Просвіта, 1926. – С. 161–163, 169. 15. Грамота почесного члена Товариства “Просвіта” у Львові на ім’я Б. Лепкого // Музей Б. Лепкого в Бережанах. 16. ЦДІА у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 779. 17. Там само. – Спр.68. 18. Свято Богдана Лепкого у Кракові // Діло. – 1932. – 24 листопада. – Ч. 260 (13.208). – С. 1. 19. Поштова листівка з портретом Богдана Лепкого // Музей Б. Лепкого в Бережанах.

Nadia Bilyk

EDUCATIONAL ACTIVITY OF BOHDAN LEPKYY

On the basis of the archives documents and published materials B. Lepkyi’s activity, as a collaborator of the Prosvita, has been investigated in the paper.